

„Ady-dokumentumok könyvé”-vel vetjük össze azt. Az is képekkel és faksimilékkel akarta megeleveníteni a költő életét, azonban mivel csupán Ady privát életét mutatta be — voltaképpen elszegényítette azt.

A kezünkben levő kiadvány mutatja hát be képszerűen eddig a legsokoldalúbban és a leghívebben Ady Endrét és ez a kötet két szerkesztőjének — Sára Péternek és Pölöskei Ferencnek — az Ady műben és irodalomban való jól tájékozottságáról, valamint biztos arányérzékéről és ízléséről tanúskodik.

*

Nem fejezhetjük be e kis kötet annotálást anélkül, hogy — ha csak pár sorban is — meg ne említsük a Petőfi Múzeum *Ady kiállítását*, amely voltaképpen e kis kötet „Hinterland”-ja is egyúttal. A volt Károlyi palota öt kiállítási termében mutatják be Ady Endrét. Dicséretes ötlet volt úgy megrendezni a kiállítást, hogy az életrajzi mozzanatok mellett egy-egy tabló bemutatja Ady nagy témáinak (A magyar Ugaron, Vér és Arany, Ember az embertelenségben stb.) kikristályosodását is. A sárga háttérben a tablók kék színe nagyszerűen érvényesül. Gazdagon mutatják be Ady korát és kortársait. *S ez a kiállítás fő érdeme, hogy nem*

retusált. Csak úgy árad a falakról annak a Magyarországnak az atmoszférája, amely Ady líráját megérlette. A néző egy életre megjegyzi Tisza István szűk tatár koponyáját, csakúgy mint Szabolcska Mihály arcára vésett provincializmusát. Am ott látjuk Adynak azokat a kortársait is, akiket ma — későbbi magatartásuk miatt — elítélünk, akikben azonban Ady joggal látta élete egy korszakában fegyvertársait: Fenyő Miksa, Garami Ernő, Kunfi Zsigmond neveit említhetnénk. Egy szakfolyóirat olvasóinak felesleges bemutatni extenzív teljességében ezt a kiállítást, amelynek megrendezői a modern kiállítási technika — majdnem azt írtam: tudomány — minden vívmányát felhasználták, hogy költőnket közelebb vigyék a mához. Ez a kiállítás, amelyet Sára Péter rendezett, jelentős tudományos tett is, hiszen nemcsak a közönség számára nagy vizuális élmény, de Ady életműve kutatóját is új összefüggések meglátására, felfedezésére inspirálhatja. Egyetlen kritikái megjegyzésünk — hogy ti. kissé zsúfoltak a termek — sem a rendező hibájával rovodok fel, hanem az Ady életmű gazdagságából és a kiállítási helyiségek szűkösségéből érthetően következő tény.

Varga József

ADY ENDRE NOVELLÁK

Összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Bustya Endre. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, 1957. I. 432 l. II. 408 l.

Ady Endrének életében öt novelláskötete jelent meg. Halála után Földessy Gyula adta ki együtt újra az öt kötetet, majd a harmincas évek végén ezt kiegészítette a hírlapokban lappangó Ady-novellák körülbelül kétharmadrésznyi anyagával. (Ady Endre összegyűjtött novellái, Athenaeum é. n. — 1939). Ez a kötet részben művészi gyöngeségei, részben pedig az akkori viszonyok között „túlzottan irányzatosnak” tekintett állásfoglalása miatt az egykorú folyóiratokban megjelent Ady-novellák közül mintegy százat nem tartalmazott. A kihagyott novellák közül néhány éve Erdélyben „Földrengés előtt” címmel kiadtak egy kis kötetnyi válogatást.

Ady novellái kiadásának e vázlatos, csak utalásszerű áttekintéséből is láthatjuk, hogy sem teljes kiadás, sem pedig egy igazán reprezentatív válogatás nem készült még a költő novelláiból. A kezünkben levő köteteket tehát nem utolsó sorban abból a szempontból kell mérlegre tennünk, hogy Ady életművének ez eddig meglehetősen elhanyagolt részéből, ha már nem is az esszést, de

legalább a legjobbat, a legértékesebbet és az összes kiadatlant adja-e az olvasók kezébe. Azért is fontos ez, mert a költő életművével foglalkozók előtt egyre nyilvánvalóbb e hatalmas életmű belső, lényegi egysége. Magam például ahányszor újra olvasom Ady novelláit, egyre világosabban látom a nagy költő e műfajú írásai jelentős részének is a nagyságát, az Ady életműben való jelentőségét. A Bustya-féle kiadásnak tehát egyszerre kell a legszélesebb értelemben vett olvasóközönséggel megismertetni Ady novelláit, a céhbeliek figyelmét pedig felhívni ez írások nagy tudományos jelentőségére, fontosságára.

*

Ez a csaknem ezer oldalas, két kötetes kiadás kétszáz Ady-novellát, valamint „A műhelyben” című egyfelvonásosát és „Urak — fölperzselt várbán” című színmű részletét tartalmazza. Az első kötetbe a Földessy-féle összegyűjtött novellákból válogatott száz Ady-írást, a második kötetbe

pedig az eddig túlnyomó többségükben kiadatlan és elfelejtett Ady-novellák kerültek be: a Földessy-féle Összegyűjtött kötetbe fel nem vett 84 írás, továbbá a Gulyás-féle bibliográfia és Bustya kutatásai nyomán előkerült 14 novella és a jogosan novellának nyilvánított két más Ady-írás. Bustya tehát lelkiismeretes, alapos munkát végzett. Nem elégedett meg a már ismert, kéznél levő anyagból való válogatással, hanem új kutatásokat végzett és e. köztben néhány eddig lappangó Ady-novellára is sikerült rábukkanania.

Ami az első kötetet illeti, Bustya jó érzékel válogatott. A kötet jellemzője a válogatás sok szempontúsága, izgalmasan érdekes, olvashányos volta. Csak helyeselni lehet például, hogy ilyen bőségesen válogatott Ady önvallomásos, autobiografikus jellegű novelláiból, mert ezek között olvashatjuk a legtöbb szép és nagy Ady-írást. Szerencsés ötlet volt az „Igy is történhetik” című novelláskötet előszavát az első kötet élén elhelyezni, hiszen ebben vallott a költő novelláiról.

A tudományos szempontból is kifogástalanul sajtó alá rendezett II. kötet szinte egy kritikai kiadás igényének is megfelelően tartalmazza Ady összes — a sajtó alá rendezés befejezéséig előkerült — eddig kiadatlan novelláját. S milyen jelentős Ady-írások vannak közöttük: *Takács tanár úr, Alfa és Omega, A púpos, Bizánci történet, Simeon és egy úr, Pünkösdi hiteles története, Balajthy Kamill asszonya, Balajthy Kamill naplójából, A Dóm körül, Szép papunk története, Klára és fia, A gazdag ember háza, Ó méltóságuk üdüneke, A Szultán halála, Nem, A vidámság küldöttje, Ruben úr, a rendőr, Reich Jeremiás története, Turi Sándor, Timót pap lemondása, Az Óhídyak igazsága, Az automobil, Mielőtt lecsukná a ferjet, Sándor Balázs története, A Lázár gyarmat, A gróf visszatér, A Jóna-kút, A föltámadt leányság, Judit és Holofoernes, Hedvig második halála, Borz báró esete, Haldoklik a lap, A bolond Salytélyi.* A félféudális magyar világ társadalmának bátor kritikája, a polgári világ hipokrácia voltának a megmutatása, az arisztokrácia kendorzetlenül őszinte bemutatása, antiklerikalizmus, a társadalomban érlelődő új embertípus meglátni tudása jellemzi a felsorolt írásokat. Csak néhány versére és cikkére emlékeztető bátorsággal beszél ezekben koráról: nem csodálkozhatunk hát azon, hogy a Horthy-korszakban ezeket nem lehetett kiadni hírlaptári sírjukból. Igaz, hogy az eddig kiadatlan novellák között sok a gyenge írás, az ifjúkori próbálkozás, a „tiz forint vőlegénye” ihletében született mű, de egészükben e bátor írásai is ember megfigyeléséről és hiteles emberábrázolásáról tanúskodnak és az is igaz, hogy

Ady életművének ez eddig betemetett vonulatában néhány egészen nagy önvallomásos írást is találunk.

Szándékosan tettük a II. kötet bemutatására a hangsúlyt. Az I. kötetről még azt jegyezzük meg, hogy sajnos néhány jelentős Ady-írás kimaradt belőle s így nem tekinthetjük igazán annak a reprezentatív, a költő novella-író művészetét bemutató válogatásnak, amit oly szívesen láttunk volna. Bár mint a kiadás lektora, tisztában vagyok, hogy nem Bustya Endrén múltott ez, mégis — legalább egy jövőendő válogatás készítője számára ide írom annak a néhány novellának a címét, amelynek egy Ady válogatott novelláskötetből nem szabad hiányoznia: „Az Este szomszédjai” a legvalamásosabb s művészeleg legkérdetesebb szimbolista prózai írásai közé tartozik Ady-nak. „Szaffó a vonaton” egy öregedő polgári művésznőnek remek rajza: „A Halál kis négyesfogatja”: személyes mondanivalójú Ady-írás — amely Ady szerelmeit veszi sorra —, az egész történetet mély filozófiai keretbe ágyazva. Rokon Ady e korbeli Halál-verseivel; A Halál kocsisa szerepel a novellában, de egy valamikori válogatottból nem lehet kihagyni „A két álom” című Ady-írást sem, ezt a csodálatosan mély, lírával átszőtt prózai balladát, avagy egy olyan remekül motivált, lélektanilag pontosan, hitelesen fölépített Ady-írást, mint „A Cirle zemei”; s nem hiányozhat majd Ady írásművészetének és ember megfigyelésének olyan remeke sem, mint „Az asszonytalan Pándyák”, de lehetetlen kihagyni a „Gyellei Farkas butykosa” című Ady-novellát is, és pedig nemcsak a kitűnő címe miatt, de a címben szereplő pompás figura hiteles ábrázolása miatt sem; az „Eszterkuthy Éva huga” című írás Ady nagy autobiografikus novellái közül való: helye lesz egy reprezentatív válogatottban; s be kell majd venni a „Lecky Tóni”-t, amely a gentry sorsa tragikus látására vall és Ady 1903-as őszisors- és pályafordulatról és akkori önmarcangoló vívódásairól, önmagában való kételyeiről is megrázó vallomás; „A Vadághyak átka” pedig egy család különböző generációinál mutatja be a gentry útját, az egyes nemzedékek között folyó harcot; „Nini szemei” című novellájában fölényes művészetel egyesíti a polgári erkölcs bírálatát „a gyermekség elégiaja” írásaiban oly gyakran felbukkanó témájával; a „Gisapov Péter könyve”-ben — bulgár környezetbe helyezve — benne van „a Magyar Messiások”, a „fajukból kinőtt magyarok” témája. „A százezer forint” viszont a pénz ember-aljasító hatásának igen sikerült ábrázolása amelyen mellesleg finom szimbolika — a fátum — is átsejlik. Az „Egy keresztyetés

története” című Ady-írás pedig pszichológiai-lag kitűnően motivált novella; de meg lehet-e fosztani az olvasót „*A Torony-ember gyilkossága*” című Ady-írástól, amely már címével felkelti érdeklődésünket, és amely volta-képpen Ady gyermekkoráról valló írásainak — például „*A Titala-tó titka*”, „*Mikor Bodrit legyőzték*” stb., stb. — egyenrangú, méltó társa; a szintén kimaradt „*Lápossy Ruben megvénülése*”-t pedig már csak a címe miatt is fel kell venni, bár sokkal több ennél: vallomás szülőföldje, a Szilágyság szeretete mellett, ezen túl Ady kedvenc történelmi témájának egy változata és mellesleg Adyra is vonatkozatható nagyon is emberi történet. S szintén egy későbbi válogatott kötet sajtó alá rendezője számára ötletként vetem fel, hogy az Ady által kötetben kiadásra érdemesített novellákat — természetesen az időrendbe beépítve — nem kellene-e mindet bevenni egy válogatottba. Összesen huszonnégy novelláról van szó — a Bustya által felveteken kívül — és ezek jó részét az előbb úgyis kiadásra javasoltam. Javaslatom mellett szól az is, hogy Ady is *válogatott* a novelláiból és az ő szándékát, ízlését feltétlenül iránymutató-nak foghatjuk fel.

Talán az eddigi fejtegetéseimből is kiderül, hogy ez a nagyon értékes kiadás kissé felemásan sikerült: a tudományos érdeklődés számára nagy jelentőségű ugyan, hogy az eddigi kiadatlan novellákat együtt kapja a II. kötetben, ám számára az I. kötet tudományosan kevés értéket jelent, hiszen válogatott. Az érdeklődő nagy közönség viszont nem kap egy igazán reprezentatív válogatást, mert a II. kötetben sok csak tudományos szempontból értékes írást talál. Ha viszont Bustya még azt a fent felsorolt 16 novellát beveheti a Földessy-féle összegyűjtöttből, úgy az I. kötet reprezentatív válogatott novellás kötet lett volna. Tudom, hogy Bustya Endre milyen nehéz szívvel mondott le a fent felsorolt novellákról és hogy az ő szíve szerinti megoldás is Ady kötetbe gyűjtött novelláinak teljes együttes kiadása lett volna. És azzal is tisztában vagyok, hogy bár néhány különösen gyenge I. kötetbeli novella helyett (*Leányok András nap éjszakáján*, *Lőrincz a nevelő*, *Lacika békét csinál*, *Kis Vince Sándor* — ez utolsó egy más változatban egyébként „*Bondor Sándor és a halál*” címmel a II. kötetben is olvasható — lehetett volna valamit bevenni az előbb javasoltak közül, az összképen mégsem változtatott volna lényegesen. Néhány ív „plusz” papír viszont sokat segíthetett volna és mindezt azért írtuk le, hátha egy elkövetkező sajtó alá rendező ezt megkapja és akkor Ady novelláiból kiválasztja azt a 140—150-et, amely méltóan reprezentálja novella-író művészetét.

A köteteket Bustya Endre: Ady Endre novellái című tanulmánya vezeti be. Egy ilyen jellegű kiadás előszava nem lehet tudományos értekezés és helyes, hogy Bustya írása nem is az. Bevezetőjének alapgondolatait az alábbiakban jelölhetjük meg: „...igenis kötelességünk Ady prózai műveit a megbonthatatlan Ady-oeuvre elválaszthatatlan és ki nem tagadható részének elismernünk, s az őket megillető helyre, Ady versei mellé helyezni.” (6. l.) „A novellaíró Adyról beszélni helytelen volna. Ady novelláinak igazi helyét csak akkor fog sikerülni kijelölnünk, ha úgy nézzük őket, mint a »versíró Ady«, a költő Ady novelláit.” — írja találoan másutt (9. l.). A bevezető tanulmány legjobb része az, ahol az alábbi gondolatát bontja ki: „Úgy hiszem, nincs költő, akinek prózája verszerűbb volna, erősebben éreztetné szerzőjének a versformára berendezett voltát, mint az övé.” (9. l.) Mindezen tétéleivel Bustya helyesen hangsúlyozza és tanulmányában meggyőzően bontja ki az Ady-életmű egysége gondolatát. Igen jól elemzi Ady novelláinak életességét és pontosan megfigyelt alakok sokaságát. A nemzetiégi kérdés tárgyalása, a román alakok elemzése a novellákban igen jó. Említsük meg még, hogy a „*Mihályi Rozália csókja*” elemzése kiemelkedően sikerült. Ez egészében tartalmas bevezető tanulmánnyal kapcsolatos kifogásainkat az alábbiakban foglalhatjuk össze: a bevezető tanulmány írója nem ágyazta be eléggé Ady novelláit a kortárs irodalomba. Legalább néhány mondatban össze lehetett volna vetni Ady művészi egyéniségét, módszerét a legjelentősebb kortárs tárcanovella írókéval (pl. Thury, Bródy, Biró Lajos, Révész Béla): szívesen olvastunk volna a novella helyzetével, szerepével a század első évtizedének irodalmában foglalkozó bekezdést. S talán e távlat hiánnyal magyarázható az a másik észrevételünk, hogy a bevezető tanulmány egészében is, főleg azonban utolsó mondataiban egy fokkal feljebb emeli a novellák jelentőségét Ady életművében és a század-eleji magyar prózában azok valóságos értékénél és helyénél. Ugyanakkor szeméthény Ady novella-író művészetének néhány komoly fogyatéka főlött. Nem említi például a novellák bizonyos egyhangúságát, azt ugyanis, hogy Ady tulajdonképpen csak néhány nagy témát „jár körül”.

Ismertetésünket nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne szóljunk a gondos sajtó alá rendezésről. Csak helyeseltető a novellák szigorú kronológikus rendben való csoportosítása. (S csak zárójelben jegyzem meg, hogy el tudnék képzelni egy izgalmasabb, *témakörök* szerinti csoportosítást is: gyermekkor, Érmindszent, Nagykároly, legációs utak, történelmi témák, a polgári morál kérdései

stb. stb.) Szerencsés megoldásnak tartom, hogy Bustya nem ad külön szavak és nevek magyarozatát, hanem minden magyarozatra szoruló kérdést a *jegyzetekben* világít meg. Adynál jegyzetre feltétlenül szükség van, mert sokféle műveltségi anyagot hordoznak az írásai. Bustya jegyzetei már-már a kritikai kiadás igényeit is kielégítik, úgyhogy felmerül a kérdés: nem túlsok e még Ady tekintve is ez egy mégiscsak népszerű kiadás számára. Mindezeket az aggályokat azonban ellensúlyozza, és esetleg semlegesíti, hogy a kötet Erdélyben jelent meg, ahol egy népszerű kiadást néha tudományos kiadványként is kell használni. Különbözik Bustya jegyzetei tömörek, a lényegre utalók. Kitérő ötlete volt a kötetek jegyzetelőjének, hogy Ady párizsi noteszeit, mint a novella-csírak lelőhelyét felhasználta. A kitérő jegyzet-apparátusból csak Bustyának azt a finom megfigyelését említjük meg példaként, hogy az „*Olga pojont kap*” című novellában „*A tizmillió Kleopatra*” hősnőjének a sorsa folytatódik. Bustya a II. kötet végén közli Ady Endre összes novelláinak

bibliográfiáját — időrendbe és betűrendbe csoportosítva.

Ady Endre arcképét és a sikerült borítólapot Abódy Nagy Béla rajzolta. Kár azonban, hogy csak ennyi kép díszíti a kötetet. Adynak néhány nagykirályi, illetve más, a gyermekkorára emlékező, vagy a szülőföldjén játszódó novellája valósággal kiált a grafikus ceruzája után. Pl. Vig Avay Ábris, A Zenóbia faluja, Az öreg Borkonyi, Régi tavaszi háború, Egy lóhósnő, Mikor Bodrit legyőzték, A csárda elégiája és a nem szorosan idekapcsolódó témájúak közül: Abd el Kader. Csak sajnálhatjuk, hogy nem használták ki ezt a lehetőséget.

*

Ady Endre novelláinak két kötete születésének nyolcvanadik évfordulójára jelent meg Erdélyben, kapcsolódva azokhoz a kötetben, folyóiratokban, heti és napilapokban publikált írásokhoz, amelyekben a romániai magyarság fejezte ki tiszteletét Ady Endre emléke előtt.

Varga József

GÁLOS REZSŐ: KÁRMÁN JÓZSEF

Művelt Nép könyvkiadó, 1954. 193 l.

Ez az ismertetés jóvátehetetlenül elkésett, és nemcsak dátum szerint. Gálos Rezső, irodalomtörténetíróasunknak fél évszázad óta érdemes munkása 1955-ben elhunyt. Művéről — fájdalom — már nem írhatunk *segítő* bírálatot. De Kármánról írt kismonográfiája, mint egyike utolsó éveiben alkotott összefoglaló műveinek, mindenképpen érdemes arra, hogy — ha késve is — megemlékezzünk róla.

Gálos Rezső kiváló ismerője, fáradhatatlan és eredményekben gazdag bűvára volt 18. századi irodalmunknak. A folyóiratokban megjelent publikációi magasan kiemelkednek az egyszerű adatközlések sorából. Nem adalékokat adott, hanem lényeges új anyagot, lappangó kéziratok felkutatásának és ismert szövegek alapos elemzésének eredményeképpen. Értékes szövegkiadásai mellett neki köszönhetjük a felvilágosodás irodalmának néhány igen fontos kronológia- és forrás-meghatározását. Bessenyei-, Kármán- és Mikes-monográfiája, melyeket sajnos már nem követett újabb összefoglaló mű, tehetőségének új oldalai mellett a határait is megmutatta. Az életrajz, társadalmi környezet, olvasmányélmény felrajzolását mindig biztos kézzel végezte, helyesen és újszerűen fejtegetett lélektani motívumokat is, de a művek elemzésében néha korlátjává vált filológus-erénye: az óvatosság.

Kármántól írt könyve kétségtelenül leg-sikerültebb az életművét lezáró három monográfia közül. Az Uránia fiatalon elhunyt szerkesztőjét „vezetésre termett igazi nagyembernek” (4. l.) ábrázolja, akinek képességeit néhány esztendőre terjedő irodalmi pályája fényesen bebizonyította. Az elveszett reményeknek és derékbatört írói életműveknek ebben a gyászszokszakában Szentjóni és Kármán sorsa a legragikusabb: ők már nem kezdhették újra a szörnyű *cezura* után.

A Kármánról értekező irodalomtörténészek Toldy Ferenc óta azon fáradoztak, hogy művét kiássák a felejtés, névtelenség és titokzatosság temetőjéből. Ezzel a helyes irányzattal egyedül Pintér Jenő helyezkedett szembe, mikor az Uránia „névtelenjeinek” tulajdonította azokat a cikkeket, amelyek már Toldy kiadásában Kármán műveiként szerepeltek.

Gálos határozottan megállapítja, nem mellőzve a filológiai érvelést sem, hogy az Uránia cikkei többségükben Kármántól származnak. Csak egy elbeszéléssel, a *Fejlesztés*széggel tesz kivételt, a stílus gyaróságára hivatkozva.

Némédi Lajos 1955-ben megjelent tanulmánya (*Kármán műve-e a Fejlesztés?*) Megjegyzések a XVIII. századi magyar